

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

4

Helsinki 1980

ISBN 951-95402-4-5 (osa 4)

Helsingin Paino Oy

Aimo Halila

Viipurin puolustajat 1710

Seuraavassa esitellään niitä miehiä, joiden velvoitisuutena oli Viipurin puolustaminen 1710 Suuressa pohjan sodassa, siis kaupungin Ruotsin vallan ajan viimeisiä puolustajia ennen sen kohtalokasta antautumista kesäkuun puolivälissä 1710. On selvää, että Viipurin puolustamiseen osallistui tuolloin myös monta urheaa naista. Heidän toiminnastaan lähteet eivät kuitenkaan mitään kerro, sillä historian lähteetkin ovat kauan olleet ennen muuta ”miesten historian” lähteitä.

Ruotsin armeija oli kärsinyt Poltavan tappion kesällä 1709. Kuningas Kaarle XII oli paennut seurueineen Turkkiin. Itämeren alueen sotatoimien johto oli nyt kuten aikaisemminkin Tukholmassa istuvan puolustusdeputaation käsissä maavoimien ja amiraliteettikollegion käsissä merivoimien osalta. Suomen sotilasyliapäällikön vaikeat tehtävät oli juonitellen saanut Kaarle XII:n suosikki kenraali Georg Lybecker, joka oli myös Viipurin läänin maaherra.

Viipurin linnoitustöitä oli v:n 1706 piirityksen jälkeen jatkettu päämajamestariluutnantti L. Chr. Stobéen johdolla. Viipurin ja sen ympäristön sota-voimat olivat mainitun piirityksen jälkeen v. 1707 viralliselta vahvuudeltaan 6 442 miestä. V:n 1710 kevättalvella, kun Viipurin uusi piiritys oli jo aivan todennäköinen, kaupunkia puolustava ratsuväki jäi Viipurin ulkopuolelle eikä sulkeutunut itse linnoitukseen. Näitä joukkoja oli ainakin Viipurin läänin ratsuväkirykmentti ja Turun läänin kaksinnusratsuväkirykmentti. Linnoituksen suojaan jäivät joko kokonaan tai osittain Hämeenlinnan läänin jalkaväkirykmentti, Porin läänin jalkaväkirykmentti ja Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentti sekä Savon ja Savonlinnan läänin ja Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentit, niin ikään eversti Henrik Hastferin värvätty inkerinmaalainen jalkaväkirykmentti. Mahdollista on, että Viipurissa oli lisäksi vähäisiä osia Viipurin läänin ratsuväkirykmentistä ja eversti H. O. Brakelin värvätyistä inkerinmaalaisesta rakuunarykmentistä. Viipurin varuskuntaan kuuluivat edelleen linnoitustykistö ja linnoittajajaksikköjä, nykykielellä puhuen insinööriupseereita ja pioneereja. Erikseen olivat vielä tavanmukainen porvarikaarti, siis aseistetut kauppiaat ja käsityöläiset (porvarisoikeudet omaavat kaupunkilaismiehet olivat velvolliset kuulumaan porvarikaartiin, jota määräjain harjoitettiin ja katsastettiin) sekä maaseudulta kootut nostoväkivoimat. Viipurin linnassa ja linnoituksessa oli v:n 1710 piirityksen alkaessa todennäköisesti noin 4 000 aseistettua miestä. Tämä määrä oli suu-

remppi kuin kaupungin silloinen siviiliväestö, josta osa oli jo lähtenyt siirtoväeksi länteen.

Viipurin linnoituksen päälliköksi, komendantiksi, oli 1702 nimitetty eversti Zacharias Aminoff, joka oli ollut Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin komentaja. Hän kuitenkin sairastui eikä voinut hoitaa tehtäviään. Uudeksi komendantiksi ja samalla äskenmainitun Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin everstiksi nimitettiin 7.2.1710 eversti Magnus Stjernstråhle. Hän oli Tarton hovioikeuden varapresidentin poika ja ollut mm. Ivangorodin ja Käkisalmen linnojen komendanttina. Hän oli hyvin kokenut, rajaseudun oloja tunteva soturi. Sairas eversti Aminoff jäi yhä Viipuriin. Inkerinmaalaisen värvätyn jalkaväkirykmentin komentaja oli, kuten jo mainittiin, eversti Henrik Hastfer. Savon ja Savonlinnan läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Alexander Pereswetoff-Morath. Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Simon von Rohr. Porin läänin jalkaväkirykmentin komentajaksi oli juuri nimitetty everstiluutnantti Jakob Soves, joka oli useita vuosia ollut Viipurin porvarikaartin sodanaikaisena päällikkönä. Hämeen läänin jalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Hans Henrik von Köhler. Viipurissa oli myös Hämeen läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin everstiluutnantti Robert Charpentier. Voi sanoa, että Viipuria puolustivat etenkin Kaakkois- ja Etelä-Suomen miehet. Pohjalaisia ei liene paljoa ollut mukana. Kuitenkin on samalla todettava, että Itä-Suomen asemiesten pääosa oli Kaarle XII:n päävoimien mukana kaukana etelässä. Monet Suomen miehet olivat jo kaatuneet tai joutuneet sotavankeuteen etenkin joko Poltavassa tai Perevolotshnassa, Etelä-Venäjällä. Sota oli kestänyt jo noin kymmenen vuotta. Monet säännöllisiin joukkoihin kuuluvat olivat lähteneet v. 1700 sotaan rauhallisista kodeistaan, perheensä keskeltä, päällystö puustelleistaan ja kartanoistaan (tai kaupunkiasunnoistaan), miehistö pienistä ruotutorpistaan tuona ruotujakolaitoksen aikana. Oli aivan yleisesti uskottu, kuten tällaisissa tilanteissa tavallisestikin, että sota päättyy pian. Kukaan ei voinut aavistaa, että kestäisi vielä toinenkin vuosikymmen, ennen kuin hartaasti toivottu rauha tulisi. Jo nyt oli monin paikoin vaikeuksia saada täydennysmiehistöä riveistä pois joutuneiden sijaan. Kaikki tappiot eivät suinkaan olleet kaatuneita, sillä tuona aikana monenlaiset taudit niittivät runsaasti tuon viljaa.

Viipuria puolustavissa säännöllisissä joukoissa oli 1710 useita Viipurissa syntyneitä, mm. Carl Borg, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin adjutantti, Juustilassa syntynyt Berndt Wilhelm von Gertten, ratsuväen vapaaehtoinen, John Kuhlberg ja Torsten Tawast, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin vänrikki. Viipurin porvarikaartissa oli tuolloin todennäköisesti neljä komppaniaa. Viipurin puolustajiin liitettiin, kun kaikki voimat oli pakko koota, myös ns. siviilipalvelijat ja ”koulujen miehistö”,

siis koululaiset ja nuoret opettajat. Nämä olivat tavallisissa oloissa asepalveluksesta vapaita. Viipurin siviilipalvelijat ja koululaiset muodostivat noin 150 miestä käsittävän yksikön. Jo mainittiin, että Viipurin porvarikaartin päällikkönä oli Jakob Soves, riikalaissyntyinen ammattisoturi, joka ennen Porin rykmenttiin siirtymistään oli palvellut savolaisissa joukoissa. Hänellä oli siis jossain määrin paikallistuntemustakin. Tavallisesti porvarikaartin päällikkönä oli joku pystyvä, arvovaltainen suurkauppias. Mutta sodan sytyessä oli luonnollista, että tehtävään kiinnitettiin sotilaskoulutukseen pystyvä ammattisoturi. Maaherra ja ylipäällikkö Lybecker ylisti Viipurin porvarikaartia ja sen hyvää kuntoa. Maaherran ylistelevissä sanoissa voi uumoilla tahallista liioitteluaakin, sillä hän oli huonoissa väleissä eräiden säännöllisten joukko-osastojen komentajien kanssa. Kun maaherra arveli, että porvarit olivat pian yhtä kelpoisia sotilaita kuin alan ammattimiehetkin, hän oli ainakin nuoren Stefan Löfvingin suhteen oikeassa. Stefan Löfving, sittemmin kuuluisuutta saanut sissipäällikkö, oli syntynyt sotilaan poikana Narvassa ja lähetetty, niin kerrotaan, 13-vuotiaana kaukaisen sukulaisensa Jakob Fresen kauppahuoneeseen Viipuriin valmistautumaan kauppa-alalle. Mutta kun sota syttyi, hän vaihtoi kuten niin monet muutkin kynän miekkaan. Päälystössä saatiin sekä porvarikaartiin että nostoväkeen säännöllisestä armeijasta, jolloin armeijan aliupseerit saivat eräissä tapauksissa upseerin tehtäviä ja aseman. Niinpä Viipurin läänin jalkaväkirykmentin vääpeli Carl Magnus Forsman nimitettiin Viipurin porvarikaartin luutnantiksi. Säännöllisen armeijan piirissä tosin itse asiassa syvästi halveksittiin porvarikaartia, jonka päälystössä pidettiin eräänlaisina sotataidon vaatimattomina ja kömpelöinä harrastelijoina. Porvarikaartin sotilasarvot eivät olleetkaan rinnastettavissa armeijan vastaaviin arvoihin, vaan olivat paljon alempana, itse asiassa eri kategoriaa.

Moni ylioppilas Ruotsin suuren valtakunnan yliopistoissa oli pian sodan syttyä ja varsinkin sen laajennuttua vaihtanut luentovihkonsa miekkaan. Niinpä Turun yliopiston Viipurilaisen osakunnan useat ylioppilaat jo 28.11.1700 ”kuninkaan kehotusta noudattaen” lähtivät asepalvelukseen. Eräitä heitä oli Viipurissakin. Niinpä Upsalan yliopiston opiskelija Jonas Liningh palveli Viipurin linnoitustykistön konstaapelina. Turun yliopiston ylioppilas Carl Mallenius oli vänrikkinä Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentissä ja toinen Turun ylioppilas, Jakob Henrik Ståhlhandske palveli Porin rykmentissä jo kapteeniksi kohonneena. Hänen veljensä, Johan Ernst Ståhlhandske oli saman maineikkaan rykmentin luutnanttina. Jokunen jo vakaantunut nuori virkamieskin oli lähtenyt soturiksi. Tällainen oli Arvid Stierncrantz, Turun hovioikeuden virkamies, sittemmin kihlakunnantoumarina Karjalassa. Heti sodan syttyä hän kiiruhti armeijaan vapaaehtoisena ja palveli Uudenmaan rykmentin kapteenina. Tuskin tarvinnee sanoa, että Ruotsin armeijassa oli jo alun pitäen ja kasvavassa määrin sodan yhä jat-

kuessa huutavaa pulaa pystyvistä päällystöstä.

Karoliiniupseerit kohosivat suhteellisen usein ns. ”pitkää tietä”, siis rivi-miehestä korkeisiinkin upseerinarvoihin ja -virkoihin. Mitään varsinaista upseerien koulutusoppilaitosta, kadettikoulua ja sotakorkeakoulua vastavaa, ei ollut. Niin ikään ei ollut erillisiä kursseja päällystön jatkokoulutusta varten, ainakaan säännöllisesti. On luonnollista, että juuri tuona sotalaisena aikana Ruotsin armeijan upseeristo kävi neuvokkuutta vaativissa vaikeissa olosuhteissa kovaa kokemuksen komentajakurssia. Ylimmät upseerit kävivät puolestaan eräänlaista käytännön sotakorkeakoulua, jossa — ainakin tavallisesti — pystyvimmat myös etenivät urallaan, varsinkin kun kaatuneita, invalidisoituneita, sairaita ja moniin sotatauteihin sortuneita oli murheellisen paljon. Useinhan juuri keskitasoa paremmat kaatuivat. Mutta ihmiselämään erottamattomasti kuuluvalla ikivihreällä juonittelullakin oli osansa, sodan eettisesti samalla kohottavan ankaruudenkin keskellä. Se nähtiin Viipurissa hyvin selkeästi äskenmainitussa Lybeckerin tapauksessa. Kuninkaan suosikki Lybecker yleni poikkeuksellisen nopeasti. Hän pian syrjäytti Suomen rintaman ylipäällikön, kenraaliluutnantti Georg Maijdellin. Maijdell oli onnettomuudekseen joutunut epäsuosioon korkeimmissa portaissa niiden parhaavien huhujen takia, joita Viipurin maaherraksi nimitetty Lybecker hänestä levitti. Kun etenkin Tukholmassa istuva puolustusdeputaatio asettui näitä asioita pohtiessaan Lybeckerin puolelle, Maijdell katsoi parhaaksi jättää eronpyyntönsä. Tähän suostuttiinkin. Myöhempi aika on asioita uudelleen punnittaessa tullut siihen käsitykseen, että puolustusdeputaation ratkaisu oli paitsi harkitsematon, osin aivan perusteeton. Lybecker ei luonteensominaisuuksiltaan ollut sellainen, joka noissa yhä vaikeutuissa oloissa olisi eri piirejä yhdistävästi lujittanut Suomen puolustusta. Kuten tunnettua, Lybeckerin nimi tuli pian jopa sangen vihatuksi Suomen kansan kaikkien piirien keskuudessa.

Inkerinmaalla syntyneitä ja kasvaneita oli Viipurin puolustajien joukossa paljon, sillä olihan Inkerinmaan linnoituksista ja varuskunnista jo luovuttu ja niissä olleet sotavoimat oli siirretty etupäässä juuri Viipuriin, mikäli eivät olleet joutuneet sotavankeuteen. Niinpä Kaprion tärkeän linnan viimeinen Ruotsin vallan ajan komendantti Vasili Apolloff oli siirtynyt Viipuriin, missä hän kuoli syksyllä 1709. Erikoislaatuinen rajamaan soturi oli Jakob Henriksson, joka inkerinmaalaisen jalkaväkirykmentin vänrikkinä palveli Viipurissa. Hän oli syntynyt 1678 Pähkinälinnassa, tuolloin Ruotsin valtakuntaan kuuluvassa tunnetussa linnoituksessa. Hänet oli varuskunnan tavan mukaan kirjoitettu jo syntymäpäivänään armeijan rulliin, kuten sanottiin, ”palvelmaan kuningasta ja saadakseen kruunun varoin opiskella koulussa 16-vuotiaaksi, jonka jälkeen hän ryhtyisi kantamaan muskettia”.

Virossa ja Liivinmaalla syntyneitä satureita oli Viipurissa v. 1710 useita, mm. Johan Åkerfelt, joka oli alkuaan tallinnalainen ja palvelut Riian va-

ruskuntarykmentin aliupseerina. Hänet oli siirretty Viipurin läänin päällystön puutetta potevaan nostoväkeen, jossa hän palveli kapteenina Viipurin linnoituksessa. Hänen vanhin poikansa oli vapaaehtoisena Karjalan rakuunoissa. Saarenmaalta kotoisin oleva Anton Johan von Wichtinghoff palveli Viipurissa Porin rykmentin luutnanttina.

Viipuria puolustamassa oli tuolloin myös Ruotsissa syntyneitä sotureita, niin ikään eräitä Keski-Euroopan valtioiden armeijoissa palvelleita ammattisotureita, mm. ranskalainen kapteeni François Fariolle de Frauville, joka oli taistellut Englannin ja Hollannin armeijoissa ja joka nyt Savon ja Savonlinnan läänin kaksinnusjalkaväen kapteenina palveli Viipurin valleilla. Mikä oli hänenlaisensa miehen vienyt tällaiseen tehtävään, on jälkimaailman enää vaikea selvittää.

Ohimennen voinee kertoa, että Viipurin puolustajien joukossa oli nimiä, joilla jälkimaailman korvissa on tietty kaiku, mm. suomalaisen separatismien historiassa merkittävät nimet Sprengtporten, Jägerhorn ja Klick. Näihin sukuihin kuuluvia oli inkerinmaalaisessa rakuunarykmentissä palveleva kornetti Carl Henrik Sprengtporten, joka oli syntynyt Pähkinälinnassa. Heitä oli myös inkerinmaalaisen jalkaväkirykmentin luutnantti Henrik Vilhelm Klick.

Oli muutamia sotilassukuja, joiden miehiä palveli Viipurissa kaksi tai useampiakin. Hastferin sukuun kuuluvia upseereja oli kolme, mm. edellä mainittu eversti Henrik Hastfer ja hänen poikansa Mauritz Hastfer, joka kuoli piirityksen aikana. Kovaonnisen everstin toinen poika kaatui samana vuonna taistelussa tanskalaisia vastaan. Myös Schönemaneja oli Viipurissa sekä isä että poika, everstiluutnantti Carl Christoffer Schöneman ja vänrikki Carl Gustaf von Schöneman, molemmat Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentissä. Oli luonnollista, että puolustajien joukossa, jotka muodostivat yhtenäisen, kasvavassa määrin jylhän kohtalonomaista yhteishenkeä tuntevan joukon, oli paljon sukulaisia, serkkuja, lankoja jne. Niinpä inkerinmaalaisen Johan Julius von Spandkowin, Hastferin rykmentin luutnantin puoliso oli Hastfereja, Savon ja Savonlinnan rykmentin majuri Fredrik Sabelfeltin vaimo oli omaa sukuaan Pereswetoff-Morath.

Viipuri oli suurilla rintamilla taistelevien silmissä miltei kotirintamavaruskunta. Usealla Viipurin puolustajalla oli toki jo jonkin verran sotakokemustakin, lähinnä Inkerinmaalla ja Karjalan kannaksen taisteluissa saatua. Esimerkiksi kapteeni Mikael Stenstrand, joka palveli savolaisjoukoissa, oli ollut mukana viidessä taistelussa, mm. Nevanlinnassa ja Valkeasaarella. Eräät ehkä kerskailivatkin sotakokemuksillaan ja urotöillään, joskaan eivät sentään liene menneet niin pitkälle kuin everstiluutnantti Gotthard Wilhelm Yxkull. Tämä oli eräänlainen Suuren pohjan sodan ruotsalainen Münchhausen. Hän oli 1702 joutunut Liivinmaalla venäläisten vangiksi. Myöhemmin hän suulaasti väitti, että hän oli urhoollisella yksiköllään, johon kuului 300

jalkaväen miestä ja 25 rakuunaa, puolustautunut menestyksellisesti 40 000 vihollista vastaan.

Poltavan taistelun jälkeen tsaari Pietari oli ryhtynyt piirittämään Ruotsille kuuluvaa tärkeää Riian rajakaupunkia ja linnoitusta, joka kuitenkin piti sitkeästi puoliaan vaikeissa oloissa yhdeksän kuukautta. Vasta kevättälvella 1710, kun Riian piiritys yhä jatkui, tsaari päätti ryhtyä jälleen sotatoimiin myös Suomen suunnalla. Hän halusi kiirehtiä, jotta ruotsalaiset eivät emämaastaan ennättäisi tuoda apua Viipuriin ja Käkisalmeen meren avauduttua keväällä. Ruotsin sodanjohdon tarkoitus oli jäiden lähdettyä tuoda meritse apuvoimia Viipuriin ja yhdessä Lybeckerin Kymenlaaksossa olevien voimien kanssa työntää venäläiset pois. Mutta, kuten tunnettua, venäläiset voittivat tämän eräänlaisen laivastojen kilpapurjehduksen. Tsaarin itsensä johtama venäläinen laivasto-osasto ennätti näet Viipurin vesille kaksi päivää aikaisemmin kuin vastatuulen viivästyttämä ruotsalaisen vara-amiraali Gustaf Wrangelin laivasto-osasto.

Viipurin oli pakko antautua venäläisille, joiden komentaja oli yliamiraali Fedor Apraxin ja jotka lupasivat kaupungin urhoollisille puolustajille vapaan lähdön. Mutta, kuten hyvin tunnettua, venäläiset eivät pitäneetkään lupaustaan. He kai katsoivat, ettei ollut varaa laskea Viipurin puolustajia vapaiksi, sillä he olisivat ilmeisesti menneet Tallinnan ja Riian avuksi.

Venäläisten ratkaisu oli puolustajille karvas ja järkyttävä pettymys. Viipurin puolustajat pakotettiin aluksi eräisiin kaupungin ja sen sotilaslaitteiden jälleenrakennustehtäviin ja sitten heidät vietiin sotavankeuteen. Ainoastaan eräät pahoin haavoittuneet ja sairaat puolustajat saivat jäädä Viipuriin kaupungin siviiliväestön lisäksi. Tällaisia olivat paitsi entinen komendantti Aminoff, joka kuoli Viipurissa vielä samana vuonna, mm. everstiluutnantti Alexander Pereswetoff-Morath, joka kuoli Viipurissa elokuussa 1710, ja everstiluutnantti Hans Henrik Köhler, joka menehtyi Viipurissa joulukuussa 1710. Näistäkin esimerkeistä voinee päätellä, että toisarvoisena pidetyllä Suomen rintamanosalla palveli suhteellisen paljon vanhan polven upseereja kun taas nuoremmat, fyysiseltä ja henkisesti kunnoltaan paremmat olivat päävoimien mukana suuremmissa tehtävissä. Myös vaikeasti haavoittuneelle tykistön kapteeni Ingemund Häggille oli jo luvattu, että hän saisi jäädä Viipuriin, mutta kohta hänetkin vietiin pois ja hän pääsi pakenemaan sotavankeudesta vasta 1722, jolloin rauha jo oli tehty ja hänen olisi pitänyt muutenkin päästä vapaaksi. On mahdollista, että tässä kuten niin monessa muussa tapauksessa venäläiset halusivat käyttää hyväksi sotavangin tuiki tarpeellista teknistä ammattitaitoa.

Mitään sellaista romanttista tarinaa kuin Narvan piirityksen yhteydessä kerrottua ei Viipurista tietääkseni tunneta. Narvan linnoituksen ja kaupungin 47-vuotias puolustaja Carl Johan von Rohr oli näet kaksi tuntia ennen kuolemaansa vihityttänyt itsensä 19-vuotiaan neitosen Christina Ogilvien

kanssa maaliskuun viimeisenä päivänä 1704. Mainitun von Rohrin sukulaisia palveli kaksi Viipurissa sen puolustajina. Mainittakoon, että äskenmainittu Narvan puolustajan von Rohrin nuori leski kuoli vasta 1773, siis melkein 70 vuotta, tavallaan kaksi sukupolvea, miehensä kuoleman jälkeen. Hän oli uudelleen avioitunut erään upseerin kanssa.

Moni Viipurin tykkitulen kärventämistä puolustajista, vaikka oli melko pahoin haavoittunut, joutui sotavankeuteen. Esimerkiksi kapteeni Mikael von Bütner, kapteeni Samuel Mallenius ja vääpeli Erik Ahlman olivat menettäneet oikean kätensä, luutnantti Reinhold von der Pahlen oli pahasti haavoittunut päähän ja reiteen, mutta vankisaattoon oli heidänkin lähdettävä.

Piirityksen aikana monet puolustajat olivat kaatuneet tai menehtyneet tauteihin, esimerkiksi everstiluutnantti Charpentier oli kuollut haavoihinsa, kapteenit Lorentz Mellin ja Jakob Henrik Ståhlhandske sekä luutnantti Gustaf Jägerhorn kuolleet piirityksen aikana. Taistelussa olivat kaatuneet mm. luutnantit Abraham Jack ja Carl Tranaeus sekä baltilaista sukua oleva rykmentin majoitusmestari Christian Stössel. Viimeksi mainittu nimi tuo mieleen Port Arthurin piirityksen Venäjän-Japanin sodassa kaksi vuosisataa myöhemmin. Kuten tunnettua, Port Arthurin komentajaksi oli 1903 nimitetty ilmeisesti juuri äsken mainittua sukua oleva kenraali Anatoli Stössel, joka luovutti linnoituksen japanilaisille puolen vuoden piirityksen jälkeen. Sodan loputtua hänet otettiin Venäjällä vastaan suurin kunnianosoituksin. Mutta kun jälkeenpäin tehtiin tutkimuksia hänen toiminnastaan, hänen kykenemättömyytensä tuli ilmi, hänet pantiin syytteeseen ja tuomittiin kuolemaan. Kohta tämän jälkeen hän kuitenkin sai keisarin armahduksen.

Mutta palatkaamme v:n 1710 antautuneeseen Viipuriin. On syytä muistaa myös sitä porvariston osaa, joka ei ollut aseissa, vaan antoi panoksensa rasakaassa työpalveluksessa pormestariensa johdolla. Siviilijohtajienkin vastuu oli raskas. Pormestari Peter Thesleff oli kuollut piirityksen aikana ja pormestari Hans Brotterus menehtyi terveydeltään murtuneena Viipurissa ennen saman vuoden päättymistä. Moni siviiliväestöön kuuluva oli menettänyt sotatoimien johdosta henkensä tai jäänyt invalidiksi. Siviiliväestö kuitenkin jäi Viipuriin.

Mutta armeijaan kuuluvat eloon jääneet ja miten kuten kynnelle kykenevät puolustajat siis vietiin sotavankeuteen vastoin annettua lupausta. Tarkkoja tappiotietoja ei ole olemassa. Venäläisten lähteiden mukaan Viipurissa antautui 135 upseeria ja noin 3 700 miestä. Eräiden toisten lähteiden mukaan antautuneita olisi ollut 3 880 miestä. Monella armeijaan kuuluvalla oli Viipurissa mukanaan puoliso ja pieniäkin lapsia. Perheenkin oli kokonaisuudessaan lähdettävä vankeuteen. Ehkä joissakin tapauksissa perheet itse päättivät urhoollisesti pysyä koossa vankeuteen lähdettäessä. Niinpä kapteeni Ernst Johan Hästesko af Målagårdin puoliso Agneta seurasi miestänsä Si-

periaan, jossa kapteeni kuoli 1719. Kapteeni Erik Licinin puoliso Ester Elisabet, jonka mies oli joutunut vangiksi Koltanpään taistelussa 1708 ja joka oli jäänyt Viipuriin, joutui hänen lähtemään vankisaattueeseen ja tapasi miehensä Moskovassa. Vänrikki Carl Johan Normanin leski Barbro Christina Hästesko, ratsumestarin tytär, jonka mies oli kuollut Viipurin piirityksen aikana 1710, joutui lähtemään Venäjälle vankeuteen. Tätä kesti peräti 13 vuotta. Vankeudessa hän solmi uuden avioliiton sotavangin, kapteeni Johan Rotkirchin kanssa. Kaikesta päättäen myös Viipurin sairaan komendantin Aminoffin puoliso joutui lähtemään miehensä kuoltua Viipurissa vankeuteen Venäjälle. Edellä mainitun kapteeni, kihlakunnantuomari Arvid Stierncrantzin puoliso Sara Sofia seurasi miestänsä Tobolskiin, missä hän kuoli 1721, juuri ennen rauhaa ja kotiin pääsyä. Kapteeni Stierncrantz meni uuteen avioliittoon Meurman-sukuun kuuluvan rouva Anna Bergin kanssa. Kapteeni Hans Henrik von Termou, joka palveli inkerinmaalaisessa jalkaväkirykmentissä Viipurissa, joutui vankeuteen yhdessä puolisonsa Catarinan ja lastensa kanssa. Tyttärinä Gertrud, joka oli Viipurin antautuessa 14-vuotias, meni Siperiassa naimisiin 16-vuotiaana, v. 1712, sotavangin, kapteeni Carl Fredrik Pajkullin kanssa. Kun kapteeni Pajkull kuoli 1728, Gertrud meni uuteen avioliittoon kapteeni Fredrik Johan Völschin kanssa, mutta joutui toistamiseen leskeksi 1776. Gertrud kuoli Skaraborgin läänissä Ruotsissa. Alussa mainitun päämajamestariluutnantti Stobéen puoliso ja lapset, mm. silloinen kuopus, marraskuun 30. päivänä, siis Pyhän Andreaksen ja Viipurin pamauksen muistopäivänä syntynyt ja näin ollen vain vajaan vuoden ikäinen poika Samuel joutuivat kaikki vankeuteen. Venäjällä syntyi Stobéen perheeseen tytär, Ursula Katarina.

Inkerinmaalaisen rakuunarykmentin mukana joutui Viipurissa sotavankiteen myös majuri Gustaf von Burghausen perheineen. Jouluna 1718 Burghausenin perhe koki Siperiassa merkillisen, samalla iloisen mutta myös traagisen yllätyksen. Vanhemmat tapasivat tyttärensä Lovisan, joka oli Narvassa 1704 joutunut venäläisten käsiin 7-vuotiaana tyttösenä. Hänet oli Narvassa ryöstänyt eräs venäläissotilas ja tyttö oli 1710, siis 13-vuotiaana, naitettu erään venäläisen kenraalin kamaripalvelijalle. Tämä kamaripalvelija oli kuitenkin kuollut jo 1713. Lovisa von Burghausen, venäläisen kamaripalvelijan leski, joka oli joutunut uskomattomiin kärsimyksiin, meni 1720 uudelleen naimisiin Siperiassa rykmentinpastori Lars Sandmarkin kanssa ja oli vankeudesta päästyään pappilanemäntänä Ruotsissa. Miehensä kuoltua hän meni avioliittoon miehensä seuraajan, kirkkoherra Petrus Sundbergin kanssa. Lovisa kuoli 1734 Ruotsissa.

Jälleen palaamme Viipuriin v. 1710. Sotavankien vaellus Karjalan kannaksen ja hävitettyjen inkeriläiskylien kautta suurten suoalueiden Suomen suunnasta erottamaan rakenteilla olevaan tsaarin uuteen pääkaupunkiin Pietariin oli monin tavoin tietenkin raskas. Matkasta kertovat muutamat

dramaattiset kuvaukset. Moni nähtävästi menetti henkensä matkan raskautuksiin, mutta monet kaikesta päättäen myös pääsivät pukahtamaan vankisaattueesta pakoon ja hivuttautumaan metsien suojassa Suomeen takaisin.

Sotavankien kohtalo Venäjällä ja Siperiassa muodostui hyvin vaihtelevaksi. Eräät karkasivat ehkä etäisiltäkin seuduilta ja onnistuivat tavallisesti jännittävien seikkailujen jälkeen pääsemään kotiin. Hämeenlinnan jalkaväkirykmentin vääpeli Anders Cormander karkasi, palasi Ruotsin armeijaan, mutta joutui uudelleen vangiksi Napuen taistelussa. Juustilanjoelta kotoisin oleva Berndt Wilhelm von Gertten pakeni vankeudesta 1714, samoin Johan Justén. Inkerinmaalainen aliupseeri Adam Limatius pakeni Pietarista 1712 ja palasi Ruotsin armeijaan. Hastferin rykmentin kersantti Mikael Lundén pakeni vankeudesta jo lokakuussa 1710, mutta joutui Vehkalahdella uudelleen vangiksi 1713. Hän pakeni jälleen ja päätyi lopulta majuriksi Ruotsin armeijaan. Niin ikään Viipurin ratsuväkirykmentin aliupseeri Abraham Sund pakeni jo 1710 ja palveli sodan päätyttyä Ruotsin armeijassa yleten sittemmin kapteeniksi. Savon kahdennusrykmentin vänrikki, Viipurissa syntynyt Torsten Tawast vapautettiin pian vangitsemisen jälkeen, syystä jota ei tiedetä. Hän palasi joka tapauksessa takaisin suomalaiseseen joukko-osastoonsa, mutta joutui uudelleen vangiksi Kerimäen kirkolla tammikuussa 1712. Hän kuitenkin pääsi pakenemaan kotiin 1714 ja jatkoi sitten palvelusta Ruotsin sotavoimissa lopulta kapteenina.

Muutamat vangiksi joutuneet upseerit pääsivät sodan aikana kotiin vankien vaihdon yhteydessä. Luutnantti Anders Joachim von Hanell (Henell), myöhemmin Malmön komendantti, vaihdettiin jo 1710. Suomessa taistellut luutnantti Bengt Stigman, joka oli partioretkellä joutunut vangiksi 1711, sai lomaa vankeudesta, mutta jäi Ruotsiin, koska eräs venäläinen luutnantti vapautettiin hänen tilalleen.

Tsaari koetti taivuttaa vangittuja upseereja Venäjän armeijan palvelukseen, jossa varsinkin erikoisalojen tuntijat olivat hyvin tarpeellisia. Niinpä tsaari tarjosi päämajamestariluutnantti Stobéelle kenraalimajurin virkaa. Stobée kieltäytyi ja joutui lähtemään vankeuteen Arkangeliin. Sieltä hän pakeni dramaattisissa oloissa Ruotsiin 1715. Noin 500 etupäässä Itä-Suomesta kotoisin olevaa sotavankeuteen joutunutta miestä taipui tsaarin palvelukseen toivoen voivansa ehkä palata Viipuriin, mutta heidätkin vietiin Venäjälle. Muutamat taipuivat tsaarin palvelukseen ankaran painostuksen jälkeen. Niinpä luutnantti T. Soldan inkerinmaalaisesta jalkaväenrykmentistä kastettiin, niin hän sanoi, vastoin tahtoaan, kreikkalaiskatoliseen uskoon ja meni naimisiin venäläisen naisen kanssa. Soldan kuitenkin palasi sodan päätyttyä kotimaahan jättäen venäläisen vaimonsa tsaarin valtakuntaan ja avioitui uudelleen Ruotsissa. Mahdollisesti oli eräitä muitakin, jotka menettelivät siihen tapaan kuin tukholmalainen rakuunaluutnantti Carl Gustaf Helleberg. Hän oli joutunut venäläisten vangiksi Ukrainassa 1709 ja viety Moskovaan.

Siellä hän nai rikkaan saksalaissyntyisen naisen ja sai olla koko vankeutensa ajan Moskovassa ilman vartiointia. Mutta sitten hänen varakas puolisonsa ja tukensa kuoli. Helleberg ryhtyi nyt ansaitsemaan elatustaan omatekoisena lääkärinä, mutta tiedetään, että hän sittemmin kuoli Venäjällä suuressa köyhyydessä. Hellebergin perikunta anoi sittemmin Venäjän valtiolta päämiehen palkkaa vankeusajalta, mutta tähän ei suostuttu. Eräät vankeuteen joutuneet venäläistyivät kuten vänrikki Carl Hästesko af Målagård, joka vasta 1718 oli taipunut venäläisten palvelukseen. Hän kääntyi tsaarin uskoon ja nai venäläisen naisen. Viipurin nostoväen kapteeni Johan Åkerfeltin neljä tytärtä asui vielä 1745 Pietarissa ja he olivat muuttaneet ruotsalaisen sukunimensä asuun Acherfelt, jopa liittäneet eteen sanan von kuten niin monet muutkin aateliston hyvin ymmärrettävään ihailuun taipuvat.

Useimmat kärsivät vankeutensa miehuullisesti loppuun ja palasivat kotiin. Useat joutuivat, kuten esimerkiksi muutamat kenraalit, Siperiassa tekemisiin voimakkaan pietistisen herätysliikkeen kanssa. He palasivat kotiin heidänneinä kristittyinä. Mutta monet menehtyivät vankeuden vaivoihin ja paineeseen. Eräät olivat pitkän vankeusajan päätyttyä jo terveydeltään murtuneita eikä Ruotsi aina riittävästi huolehtinut näistä paljon kärsineistä sotaveteraaneistaan. Eräät Viipuria aikoinaan puolustaneet harmaantuneet veteraanit sijoitettiin invalideina Vadstenan sotilashuoltolaan (entiseen luostariin) Ruotsiin, kuten tykistön vänrikki Gamaliel Höök. Hänestä sanottiin, että hän oli ”pahoin haavoittunut, vanha ja raihnas”. Viipurin läänin jalkaväkirykmentin adjutantti Henrik Ingerman, joka palasi vankeudesta 1722 vaimonsa ja lastensa kanssa, eli kotimaassa suuressa puutteessa. Kova oli myös edellä mainitun, Pähkinälinnassa syntyneen, aikansa ”sotilaspojan” vänrikki Jakob Henrikssonin kohtalo. Hänkin palasi vankeudesta 1722 ja eli suuressa köyhyydessä. Hän sai 1724 luutnantin arvon erotessaan armeijasta, mutta ei tyhjä arvo häntä elättänyt. Surkeassa anomuskirjeessään (tällaiset kirjelmät tosin usein olivat ajan tavan mukaan melkoisestikin liioittelevia) 1727 Henriksson kertoi seuraavaa: ”Minun on kuoltava nälkään ja alastomuuteen. Mutta kuitenkin minulla on jotakin, jota kenelläkään Ruotsin upseerilla ei ole: olen 50 vuotta vanha ja palvellut 50 vuotta kuningasta. Kuitenkin minun on kuoltava nälkään”. Kuten jo edellä kerrottiin, Henriksson kirjoitettiin Ruotsin karoliiniarmeijan rulliin jo syntymäpäivänään Pähkinälinnan varuskunnassa ja linnoituksessa.

Ne soturit ja heidän perheensä, jotka olivat ennen sotaa asuneet Uudenkaupungin rauhassa menetetyllä alueella, siis Virossa, Liivinmaalla, Inkerinmaalla ja Kaakkois-Suomessa (mm. Viipurissa), joutuivat vankeudesta palttuaan monessa tapauksessa vaeltamaan menetetyn Viipurin halki ja asettumaan siirtoväen tavoin uudelle asuinpaikalle. Porin rykmentin vänrikki Otto Henrik Schrippen, joka oli kotoisin Kuurinmaalta, ja Liivinmaalla syntynyt luutnantti Gotthard Fredrik Stössel asettuivat asumaan Hollolaan. Inkerinmaalla syntynyt adjutantti Vilhelm Skogh sijoitet-

tiin Kymenkartanon läänin jalkaväkirykmenttiin. Joku vankeudesta palaava kuoli paluumatkalla, eräät laivassa Turun ja Tukholman välillä. Moni sai saman kohtalon kuin luutnantti Arvid Tollet, joka palattuaan vankeudesta kotimaahan 1722 sai järkytyksekseen todeta, että hänen Ruotsissa elänyt puolisonsa oli jo kuollut. Viipurin läänin kahdennusrykmentin ratsumestarin, 1712 partiokahakassa kaatuneen Thomas Åhmanin leski Maria pakeni Viipurista miehensä menetettyään Ruotsiin. Viipurin puolustajien kohdalla ei liene kuitenkaan sellaista tapausta kuin vänrikki Gustaf Lilliestelken. Hän näet palasi vankeudesta jostakin syystä vasta niin myöhään kuin 1733, siis peräti 12 vuotta sodan päättymisestä. Kun häntä ei ollut kuulunut kotimaahan, hänet oli 1728 poistettu Ruotsin armeijan rullista kadoksiin joutuneena. Hän sai, tosin pitkäkhkön odotuksen jälkeen, lopultakin Ruotsin valtion eläkkeen ja kapteenin arvon.

Viipurin puolustajien kohtalo oli siis ankara, etenkin kun sotavankeuteen joutuminen oli odottamaton, vastoin sopimusta. Missä määrin heitä sodan jälkeen asettui asumaan Viipuriin, ei ole tiedossani. Todennäköistä on, että upseereista ei kukaan sijoittunut tähän kaupunkiin, jota oli kunniakkaasti puolustettu 1710, mutta joka oli menetetty. Mainittakoon, että Ruotsin Viipurin viimeinen komendantti, eversti Magnus Stjernstråhle palasi Siperiasta Ruotsin Suomeen 1721. Hänet nimitettiin rajarykmentin, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin komentajaksi ja korotettiin kenraalimajuriksi.

Muutamat Viipurin puolustajat v:ltä 1710 joutuivat olemaan kokeneina sotavanhuksina mukana vielä ns. hattujen onnettomassa sodassa 1740-luvun alkupuolella. Niinpä Viipuria 1710 puolustanut silloinen linnoitusväen nuori luutnantti Philip Schultz, aateloituna Nordencreutz, palveli hattujen sodan aikana Ruotsin armeijan päämajamestariluutnanttina. Hän sai surmansa kasakan piikistä Haminan lähellä 1742. Stobée, joka oli Ruotsin Viipurin viimeinen varsinainen linnoittaja, ylennettiin kenraalimajuriksi ja toimi sittemmin Göteborgin maaherrana. Näyttää siltä, ettei ole sellaista Ruotsin maakuntaa, jossa ei olisi 1700-luvun alkupuolella asunut Viipurin entisiä puolustajia.

Tämän esityksen päälähteinä ovat seuraavat teokset: Adam L. C. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. 2 bd. Stockholm 1920—21; Alf Åberg - Göte Göransson, Karoliner. Stockholm 1976.

Omistan tämän artikkelin kunnioittavasti vaimoni, ilmavalvontalottana Suomenlinnassa 1939—40 ja 1941 sekä Viipurin maakunta-arkiston amanuenssina 1942—44 palvelleelle, valtion-arkiston amanuenssi, fil.maisteri A n j a I l o n a H a l i l a n, o.s. Herttua (1912—1978) muistolle.